

Derleme

BİR İNSAN HAKLARI MESLEĞİ OLARAK SOSYAL HİZMET SocialWork as a Human RightsProfession

Dr. Oğuzhan ZENGİN*

Arş. Gör. Özgür ALTINDAĞ**

* Düzce Üniversitesi, SYO, Sosyal Hizmet Bölümü

** Hacettepe Üniversitesi, İİBF, Sosyal Hizmet Bölümü

ÖZET

İnsan hakları, insanın sadece insan olmasından dolayı sahip olduğu hakları ifade etmektedir. Sosyal hizmetlerin ihtiyaç içerisindeki her insanın hakkı olduğunu savunan hak temelli yaklaşım ise günümüzde sosyal hizmette geçerli olan yaklaşımdır. Bunun yanında sosyal hizmet disiplininin kuram, etik, değer ve uygulamaları insan haklarının kabulüyle başlar. Sosyal hizmetteki insan hakları söylemi, temel hakların tanımlanması ve desteklenmesi ile ayırım yapılmaksızın her bir insanın bu haklardan yararlanmasının sağlanması gerekliliğine vurgu yapar. Bu çalışmada sosyal hizmet; insan hakları ve hak temelli yaklaşım çerçevesinde ele alınacaktır.

Anahtar Sözcükler: İnsan hakları, hak temelli yaklaşım, sosyal hizmet.

ABSTRACT

The term "human rights" refers to the rights that people have just because of being a human being. The rights-based approach that advocated the right of every human being in need of social services that were available in today's approach to social work. In addition to this, theory, ethics, values and practices of social work discipline began with the adoption of human rights. The discourse of human rights in social work, and defining the fundamental rights of every human being without distinction by supporting the provision of benefit from this law that emphasized the necessity. In this study, social work was discussed within the frame work of human rights and rights-based approach.

KeyWords: Human rights, rights-based approach, socialwork.

Yazışma Adresi / Correspondence address: Dr. Oğuzhan ZENGİN, Düzce Üniversitesi SYO Sosyal Hizmet Bölümü, Düzce, Türkiye. E-mail: oguzhanzengin@duzce.edu.tr

GİRİŞ

Sosyal hizmet kendini hak, adalet, özgürlük, eşitlik kavramlarıyla tanımlarken bu kavramlar üzerinde mutabakata varılan net bir tanım bulunmamaktadır. İnsan haklarının temelinde yatan hak kavramı da diğer kavramlar gibi kesin bir tanıma sahip değildir. Farklı bilim çevrelerinden insanlar hak kavramını kendi bakış açılarıyla açıklamaya çalışmışsalar da üzerinde uzlaşılan bir hak tanımı mevcut değildir. Türk Dil Kurumu'na göre hak sözcüğü; “Adalet, adaletin, hukukun gerektirdiği veya birine ayırdığı şey, kazanç, dava veya iddiada gerçeğe uygunluk, doğruluk, verilmiş emekten doğan manevi yetki, pay, emek karşılığı ücret, doğru, gerçek.” anlamlarına gelmektedir. Hukuk literatüründe hak, gerçekleşmesi genellikle sahibinin iradesine bağlı olmak üzere hukuk tarafından verilen yetkiler çerçevesinde kişilere tanınmış ve korunmuş menfaatlerdir (Güriz, 2007: 145-146). Hak kavramını sosyolojik olarak ele alırsak, yetki, isteme gücü ve bu güçle donatılmış bireyle karşılaşırız. Dolayısıyla hak, sahibine onu isteme, sahip olduğunda onu koruma ve ondan yararlanma gücünü vermektedir. Bu nedenle “hak kavramı ile yetki arasında yakın bir bağlılık gözümüze çarpar ve hak sahibi bu yetkiyi kullandığı zaman yani herhangi bir talepte bulunduğu zaman karşı taraf için bir yükümlülük, bir ödev ortaya çıkmaktadır” denilmektedir (Emini, 2004). Tarih boyunca günümüze kadar süren ve hâlâ da devam eden hak mücadeleleri insan hakları kavramını geliştirmiştir.

İnsan Hakları: Tarihsel ve Kuramsal Gelişim

Günümüz siyasi söyleminde çok az kavram insan hakları kadar sık kullanılmaktadır. İnsan haklarının en basit şekliyle tüm insanların başkaları tarafından saygı gösterilmesi gereken temel haklara sahip olduğu fikrine dayandığı söylenebilecek olsa da, bu hakların nereden geldiği konusunda net bir şey söylemek kolay değildir. Birçok filozof ve hukuk kuramcısı insan hakları söylemini yalnızca muğlak bir kavram olarak görmektedir. Bu bağlamda bakıldığında, insan hakları fikrinin yaygın olarak kullanımı ve kuramsal sağlamlığı hakkındaki entelektüel kuşkuculuk yeni bir şey değildir (Sen, 2004: 315-316). Kuramsal temelin ortaya konulmasının kolay olmaması nedeniyle, insan hakları kavramının ve yaklaşımının ne şekilde geliştiğine bakmak gerekmektedir. Avrupa perspektifinden bakıldığında, bugünkü anladığımız

şekliyle insan haklarının oluşumuna birçok tarihsel dönem etki etmiştir. Bu gelişimin öncelikli olarak demokrasinin gelişimi ile şekillenmiştir. Sırasıyla 1640 İngiliz Devrimi, 1776 Birleşik Devletler Bağımsızlık Bildirgesi, 1789 Fransız Devrimi ve 1848 Devrimi siyasi ve medeni katılımı ilerletmişlerdir. İkinci temel etmen ise hukuk devletinin gelişimidir. Bunun ortaya çıkışının 1215 MagnaCarta ile olduğu söylenebilir. Üçüncü önemli gelişme ise 1648 Vestfalya Barışı ile başlayan sürecin devamı olan azınlıklar için koruma mekanizmalarının genişletilmesi olmuştur. Sosyal ve ekonomik adalet alanında yaşanan ilerlemeler ise dördüncü önemli gelişme olmuştur. Modern insan hakları tarihi ise İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan trajedi ve suçlar ile başlamaktadır. İkinci Dünya Savaşı 1948 yılında İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin ortaya çıkmasına ilham kaynağı olmuştur. 1950 yılında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kabul edilmiştir. Bunları Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi izlemiştir. 1990'ların başında ise insan hakları dünyadaki demokrasilerin giderek daha fazla oranda bütüncül bir parçası haline gelmeye başlamıştır (Kjaerum, 2010: 19-21). Temelde Batı kökenli olan bu kavram sahip olduğu güçlü etki sebebi ile günümüzde dünya ölçeğinde kabul gören bir öneme sahiptir.

İnsan hakları, her insanla ilgili bazı gerekleri dile getirmektedir. Bu gerekler, insanın değerini tanıma ve koruma istemleri olarak, yani insanları yalnızca insan oldukları için koruma istemleri olarak ortaya çıkarmaktadır. İnsan hakları talepleri olarak dile getirilen bu gerekler, insanın yapısal özelliklerini, yani kişilerde insanın olanaklarını geliştirmeye ilişkin taleplerdir. Kişi açısından bakıldığında etkin ve edilgen anlamda etik muamele ilkeleri ya da normları olan insan haklarına devlet açısından bakıldığında ise, insan haklarının, bu muameleyi mümkün kılan koşulları dile getiren normlar olduğu görülmektedir (Kuçuradi, 2007: 73). Ife'ye (2001) göre insan hakları kavramı güçlü bir küresel söylem sunar ve en öz tanımla farklı kültürel ve dinsel geleneklerin insanlarını, "ortak bir evrensel insan değerleri iddiası" doğrultusunda birleştirme kapasitesi olarak tanımlanabilir. Aslında bu tanım insan haklarının kavram olarak evrensel nitelik taşıdığına vurgu yaparken bunun ne denli zor bir süreç olduğunu da tekrar vurgulamaktadır. Kapani'ye (1993: 14) göre ise insan hakları, insanlığın belli bir gelişme çağında, teorik olarak bütün insanlara tanınması gereken ideal bir haklar listesini ifade eder. Bu ideal liste, çeşitli ülkelerde, değişik ölçülerde pratik değer kazanmış ve uygulama alanına geçmiş olabilir. Fakat "insan hakları" denilince genel olarak, daha çok "olması gereken" alanında kalan veya yalnız platonik bildirelere geçen bir "ulaşılacak hedefler programı" akla gelmektedir.

Aslında insan haklarının, çoğunlukla yazılı olarak kayıtlara geçen ve herhangi bir hak ihlali durumunda söylemlere dâhil olan bir kavram olarak varlığını sürdürdüğü söylenebilir. Bu anlamda kavramın doğru tanımlanması ve anlaşılması kavramın gerekli işlevselliği gösterebilmesi adına önemlidir.

İnsan hakları ihtiyaçları tanımlar ancak aynı zamanda her birey için birey nerede olursa olsun bir haklar dizisi sunar. İnsan hakları geniş bir yelpazedeki kavramları içerir ve birçok temel insan ihtiyaçları alanını kapsar. İnsan hakları kavramı genel olarak; “bu haklar bizim doğamızda vardır ve bunlar olmadan insan olarak yaşayamayız. İnsan hakları ve temel özgürlükler bize tamamen gelişme ve insani özelliklerimizi, aklımızı, yeteneklerimizi ve vicdanımızı kullanmamıza ve tinsel ve diğer ihtiyaçlarımızı tatmin etmemize izin verir” şeklinde tanımlanmaktadır (BM, 1994: 5). Dolayısıyla insan hakları düşüncesi, tarihsel gelişmelere istinaden insana yönelik bakış açısındaki değişimlerin bir sonucu olarak insanın sırf insan olmasından kaynaklanan bir takım haklara sahip olduğunu iddia etmektedir.

İnsan hakları bazı yazarlar tarafından tarihsel gelişimine göre birinci kuşak, ikinci kuşak ve üçüncü kuşak gibi bir kategorizasyona tabi tutulmuştur (Taşdemir ve Demir, 2002: 86; Healy, 2008: 736). Bu kategorizasyona göre; birinci kuşak insan hakları, kişisel ve siyasal haklardır. Bu hakların temel özelliği koruyucu nitelikte olmalarıdır. Devleti söz konusu haklarla ilgili olarak sınırlandırmakta ve kişilerin özel alanına girmesine engel olmaktadır. Siyasal haklar, yönetime katılma ve mülkiyet hakkı bu haklardandır. Asya kökenli eleştirmenler bu hakların sosyal yönünün zayıf kaldığını iddia ederek bu hakları fazla bireysel bularak eleştirmektedir. İkinci kuşak insan hakları ise; ekonomik, sosyal ve kültürel haklardır. Bu hakların temelinde sosyal adalet söz konusudur. Bu haklar sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan sosyal adaletsizlikler ve işçi sınıfının bu adaletsizliklere gösterdiği tepkiler sonucu oluşmuştur. Bu hakların oluşmasıyla birlikte sosyal devlet anlayışı gelişmiştir. Daha çok Asya toplumlarının benimsediği bu hak kategorisine ise Batı dünyası birey üzerine vurgunun az olması sebebiyle eleştirilerini yoğunlaştırmaktadır. Ancak bu iki hak grubunun birlikte ele alınması, birinin bir diğerinden üstün görülmemesi gerekmektedir. Böylece daha kapsamlı bir insan hakları anlayışına ulaşılmış olunur. Ife (2008), Asyalı eleştirmenlere paralel olarak bu sınıflandırmanın bireysel hakların kolektif haklardan daha yüksek bir oranda vurgulandığı hiyerarşik bir yapıda olduğunu ifade etmektedir. Ona göre bu hiyerarşiden kaçınmak için en iyi yol insan haklarını, tiplerine ya da öznelerine göre sınıflandırmaktır. Dolayısıyla geleneksel

birinci, ikinci ve üçüncü kuşak haklar sınıflandırmasından daha yeni bir sınıflandırmaya ihtiyacımız vardır. Bu bağlamda insan hakları (1) sosyal haklar, (2) ekonomik haklar, (3) kültürel haklar, (4) sivil ve politik haklar, (5) çevresel haklar, (6) tinsel haklar, (7) yaşam hakları olarak yedi kategoride sıralanabilir (Ife, 2008: 49).

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 2. maddesi uyarınca "Herkes bu bildirmede belirtilen tüm hak ve özgürlüklere ırk, renk, cinsiyet, dil, din, politik veya başka bir kanaat, ulusal veya sosyal kimlik, mülkiyet, doğum veya diğer statüler bakımından bir fark gözetmeksizin sahiptir" (BM, 1948). Birleşmiş Milletler Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin giriş bölümleri, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne uygun olarak, kişisel ve siyasal özgürlüğe ve korku ve yoksulluktan kurtulma özgürlüğüne sahip özgür insan ülküsüne ancak herkesin kişisel ve siyasal haklarının yanı sıra ekonomik, sosyal ve kültürel haklarından da yararlanabileceği koşulların yaratılması ile ulaşılabileceğini kabul edilmektedir (BM, 1966a; BM, 1966b). Sonuç olarak bugüne dek farklı şekillerde tanımlanan insan hakları kavramıyla ilgili zengin bir literatür oluşmuştur. Bu bağlamda insan hakları bütün insanların iyi muamele görmesi amacıyla ortaya çıkan yüksek öncelikli ve emredici bir haklar dizisidir. İnsan haklarının bu amacı; insanların ihtiyaç duyduğu temel materyalleri, kişisel özgürlükleri ve güçlü koruma mekanizmalarını kapsamaktadır (Orend, 2002).

İnsan Hakları Bağlamında Sosyal Hizmet

Toplum içerisinde adil bir sosyal yapının oluşması ve insan onur ve haysiyetini koruyarak onlara koruma ve gelişme imkânları sunmayı amaçlayan sosyal hizmet, her insanın değerli olduğu kabulünden hareketle bir insan hakları mesleğidir (IFSW, 1988). Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği ile birlikte sosyal hizmeti temsil eden iki uluslararası kuruluştan biri olan Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonunun (IFSW, 2014) tanımlamasına göre sosyal hizmet; sosyal değişimi ve gelişimi, toplumsal bağlılığı destekleyen, insanları yetkilendiren ve özgürleştiren uygulamaya dayalı meslek ve bir akademik disiplindir. Sosyal adalet, insan hakları, müşterek sorumluluk ve farklılıklara saygı sosyal hizmetin merkezindedir. Sosyal hizmet kuramları, sosyal bilimler, beşeri bilimler ve yerel bilgi ile desteklenir, sosyal hizmet yaşam zorlukları ile baş etme ve iyilik halini geliştirmede yapılar ve insanlarla yürütülmektedir.

İnsan hakları perspektifine göre hakla ilgili bir sorun; hükümetlerin ya da vatandaşların sorunun çözümünde kendilerini sorumlu görmeleri anlamına gelir.

Sağlık hizmetlerinin noksanlığı, yetersiz eğitim, ayrımcılık ve şiddet, yerine getirilmemiş temel ihtiyaçlar sadece yerine getirilmemiş ihtiyaçlar değildirler. Hak temelli bir perspektifle sosyal hizmet uzmanları kaynak ve tedavilerin haksız ve adil olmayan dağılımına karşı meydan okumaya daha çok ağırlık verebilir (Reichert, 2003). Bu noktada sosyal hizmet diğer pek çok disiplinden ayrı bir duruş sergilemektedir. Mesleğin ve disiplinin amacı sadece sorunları çözmek değil, aynı zamanda sorunları ortaya çıkaran nedenleri bulmak ve var olan sorunları çözerek hem insanların iyilik halinin devamını hem de insan haklarını sağlamaktır. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanları gerçekleştirdikleri çalışmaların doğrudan insan haklarıyla ilgili olduğunun farkındadırlar. Temel özgürlüklerle ekonomik, sosyal ve kültürel hakların ayrılmaz bir bütün olduğunu ve sosyal hizmet kuram, değer, etik ve uygulamasının insan haklarına aykırı olamayacağını kabul etmektedirler. Bu doğrultuda insan hakları sosyal hizmet uygulamasının motivasyon kaynağı olup, insan hakları savunuculuğu sosyal hizmetin temel bir rolü olarak görülmektedir (BM, 2004). Karataş'a (2002) göre, sosyal hizmet insan haklarının son halkada tamamlanmasında önemli roller üstlenmektedir. Hak ve özgürlüklerin tanınması ve genel düzeyde gerçekleştirilmesi sağlansa bile; yoksulun, özürünün, işsiz bu haklardan yararlanması, ancak sosyal hizmet programları ve müdahaleleriyle olanaklıdır. Herhangi bir mesleki faaliyeti sosyal hizmet müdahalesi olarak değerlendirebilmek için ise bireyin değer ve onuruna saygı duyması, kendi kaderini tayin hakkını geliştirmesi ve var olan sosyal koşulları müracaatçı lehine geliştirmeye yönelmesi gerekmektedir. Bu duruma dayalı olarak, sosyal hizmetin kuram, değer temeli ve uygulaması ile insan hakları kavramının yakından ilişkili olduğu göze çarpmaktadır (Şahin, 2002). Mikro, mezzo ve makro düzeylerdeki uygulamalarıyla yaşamın her alanında hem yoksun insanların ihtiyaçlarını "hak" olarak yeniden tanımlayan hem de onlara yaşadıkları ortama ilişkin farkındalık kazandıran sosyal hizmet müdahalesi insan haklarını bir söylem olmaktan çıkararak hayata geçirme noktasında önemli bir potansiyel taşımaktadır (Tuncay ve Akbaş, 2008).

Sosyal hizmet uzmanları temelde ekonomik, sosyal ve kültürel haklara yönelik çalışmalar içerisinde yer almaktadır ve bu anlamda tüm sosyal hizmet uzmanları olmasa da sosyal hizmet uzmanlarının çoğu insan hakları çalışanları olarak tanımlanabilir (Ife, 2001: 8). Diğer yandan sosyal hizmetin değerlerine bakıldığında bu değerlerin aslında insan hakları ile doğrudan uyumlu oldukları söylenebilir. Bu uyum birçok yazar tarafından da ortaya konulmaya çalışılmıştır. Örneğin Gore, 1968 yılında Uluslararası Sosyal Refah Konferansında yaptığı konuşmada sosyal hizmet

ile İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi arasındaki bağlantıyı: “Bildirgenin sosyal hizmet ile uyumu, insan değeri ve onurunu tanıması gerçeğinde yatmaktadır. Sosyal hizmet, sahip olunan materyal ve sosyal şartlardan bağımsız olarak her bireyin değerli olduğu yönündeki aynı temel varsayımdan yola çıkmıştır” sözü ile ifade etmiştir (akt: Healy, 2008: 738). Uluslararası Sosyal Hizmet Etik İlkeleri Bildirisinde, sosyal hizmet uzmanları birey ve grupların Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve bu bildirgeden yola çıkan diğer uluslararası sözleşmeler içerisinde ifade edilen temel insan haklarına saygı duyar denmektedir (IFSW, 1994).

20. yüzyılın ilk döneminde İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin kabul edilmesinden yaklaşık 50 yıl önce, sosyal hizmet mesleğinin kurucuları arasında gösterilen kişiler o dönemin önemli insan hakları hareketlerinin bir parçası olmuşlardır. Örneğin JaneAddams² üç kuşak haklar için verilen mücadelede liderlik görevi üstlenmiştir. Kısa bir inceleme yapıldığında, kadınların oy hakkı, göçmenler için eğitim, tıbbi bakım, çocuk hakları, konut, eğitim ve barış hareketlerinde ön saflarda yer aldığı görülmektedir (Schugurensky, 2005, akt: Healy, 2008: 738). Bir diğer örnek ise, SophimisbaBreckinridge’dir. Breckinridge özellikle 1920 ve 1930 yıllarında çocuk refahı ve suçluların hakları ve suçlulara yönelik insancıl muamelenin ilerletilmesi hareketlerinde aktif rol almıştır (Branscombe, 1948, akt: Healy, 2008: 738). EglantyneJebb ise Birleşik Krallıkta çocuk hakları alanındaki hareketin öncü ismi olmuştur. 1923 yılında ilk Çocuk Hakları Bildirgesi Jebb tarafından yazılmış ve 1924 yılında Cenevre Bildirgesi olarak kabul edilmiştir (Healy, 2008). Bununla birlikte insan hakları kavramsallaştırması 1948 yılında yayınlanan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile şekillenmiştir. İlgili tarihten sonraki 20 yıllık süreçte sosyal hizmette de makro yaklaşımlar önemli rol oynamaya başlamış, Marksist, sosyalist, radikal sosyal hizmet yaklaşımları ciddi etki uyandırmaya başlamıştır. Bu yaklaşımların ortaya çıkmasında ve uyandırdığı genel etkilerde o günkü dünya konjonktürü sosyal hizmeti de derinden etkilemiştir. Günümüzde sosyal hizmet meslek örgütlerinin etik kurallar yaratma çabaları, ezilen insanlar için yapılan çalışmalar, baskı karşıtı uygulamalar, güçlendirme yaklaşımı, ırkçılık karşıtı uygulamaların tümü bir biçimde birbiri ile bağlantılıdır.

Bununla birlikte, sosyal hizmetin özellikle uygulama boyutunda insan hakları kavramının nasıl anlaşılması gerektiği konusunda daha somut bir açıklamaya ihtiyaç duyulduğu açıktır. Ife (2008: 152-164) “İnsan Hakları ve Sosyal Hizmet” adlı

² Amerikalı yerel ve uluslararası bir aktivist.

eserinde bu noktaya kapsamlı bir şekilde temas etmektedir. Sosyal hizmet uygulayıcıları için insan hakları, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve benzeri belgelerde çerçevesinin oluşturulduğu şekliyle basitçe bir akademik ve siyasi tanımlama durumu değildir. Daha ziyade uygulamada temel kazanan ve insan haklarının söylemsel olarak inşa edilmesi ve insan hakları pratiği arasındaki ilişkidir. Her ne kadar İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve diğer belgeler sosyal hizmet uzmanları açısından yararlı ve göz ardı edilmemesi gereken araçlar olsalar da, bu belgelerin öncelikle zamansal sorunları mevcuttur. Diğer yandan bu bildirgelerin tasarlanması ve onaylanması katılımcı bir süreçte gerçekleşmemiştir. Üçüncü sorun ise bu sözleşme ve protokollere, hükümetlerin daha ziyade imaja bağlı nedenlerle yaklaşıdır. Bu yüzden bu belgelerin siyasi belgeler olarak anlaşılması gerekmektedir. Bununla birlikte, bu belgeler, başka faydaları ile birlikte, her şeyden önce önemli bir moral gücü taşımaktadır ve belli bir politik bir konunun savunuculuğunun yapılması ve eylemci kampanyaların bir parçası olarak önemli etkilere sahip olabilirler. Bu bağlamda, sosyal hizmet uygulamasında müracaatçıların hak ihlallerin ortaya konulmasında ciddi şekilde işe yarayan dokümanlardır. Burada ortaya konulmak istenen bu belgelerin önemlerinin göz ardı edilmesinden veya değerlerinin olduğundan daha düşük görülmesinden ziyade, bu resmi belgelerin insan hakları söyleminin yalnızca bir boyutunu oluşturduğudur. Eğer insan hakları tanımının ayrıcalıklıların elinde olduğu yönünde bir eleştirel bakış açısı ciddi bir şekilde göz önünde bulundurulacaksa, öncelikle uygulamalarda insan haklarının daha geniş katılımlı bir tanımının yapılmasına imkân sunacak bir sürecin yollarının aranması önemlidir. Bu, sosyal hizmet uzmanlarının birey, grup ve toplulukları kendi insan hakları bakış açılarını dile getirebilecekleri bir insan hakları diyalogunun içerisine dâhil edebileceği anlamına gelmektedir. Bu yüzden insan hakları perspektifinden bakıldığında, sosyal hizmet insan haklarının güçlendirilmesi ve güç ilişkileri ile doğrudan ilgilidir (NASW, 2003).

İnsana insan olduğu için değer vermeyi kendisine temel misyon edinen sosyal hizmet mesleği ile evrensel düzeyde oluşturulmaya çalışılan insan hakları kavramsallaştırmasının doğrudan bağlantılı olmaması düşünülemez. Bazı etik kurallar ülkeden ülkeye değişse de insan hakları gibi çatı kavramlar her ülkede anlam bulmaktadır. Farklı ülkelerde çalışan sosyal hizmet uzmanları yaptıkları tüm uygulamalarda günümüz tanımlamasıyla evrensel düzeydeki insan haklarını göz ardı etmeden çalışmak ve insan haklarına aykırı söylem ve uygulamalara karşı olmak durumundadır. Sosyal hizmet uygulamalarının insan haklarının ön plana

alınarak gerçekleştirilmesi temelde uygulamaların hiçbir biçimde herhangi bir ayrımcılığa yer verilmeden yapılması anlamına geldiği düşünülürse, sosyal hizmet uygulamalarının gerçekleştirildiği yerler ve bu uygulamayı yapan profesyonellerin genel yapısı, uygulamanın kalitesini insan hakları odağından bakıldığında doğrudan etkilemektedir. Hükümetler ile sosyal hizmet uzmanlarının insan haklarına bakışı arasındaki farklılıklar insan haklarına aykırı uygulamaların ortaya çıkmasına zemin hazırlayabilir. Örneğin sosyal hizmet uzmanları yardım yaptıkları bireylerin resimlerini ve diğer bilgilerini paylaşmak zorunda bırakılarak bu bireylerin hükümetin bağlı olduğu siyasi partinin birer reklam malzemesine dönüştürmesine istemeden de olsa neden olabilirler. Diğer yandan objektif kriterler doğrultusunda sosyal yardımı hak etmeyen kişilere siyasal baskılar nedeniyle yardım bağlamak zorunda kalabilirler. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanları genellikle bireyler ve devlet arasında arabuluculuk yapmak zorunda kalırlar (BM, 2004).

Hak Temelli Yaklaşım

Günümüzde profesyonel anlamda insanların sorunlarına insan hakları temelinde bir çözüm üretmeye çalışan sosyal hizmet mesleği, hayırseverlik ve ihtiyaç temelli yaklaşımlarla şekillenmiştir (Tufan ve diğ., 2009). Bu yaklaşımlardan hayırseverlik temelli yaklaşımda muhtaç kişilere yardım etme davranışı temelde dini inanç ve bağış yapma motivasyonu ile gerçekleştirilmektedir. Bu yaklaşımda yapılan iyilik karşılığında sevap kazanma yani kişinin kendi adına bir kar elde etmesi ön plandadır. Hayırseverlik temelli yaklaşım sosyal yardım mantığının gelişimi açısından oldukça önemlidir (Rengasamy, 2010). Ancak bu yaklaşım sorunlara günü kurtaran çözümler ürettiği ve yapısal sorunlara odaklanmadığı için ağır bir biçimde eleştirilmiştir (Barnes, 1991). Esas olan bireylerin gerçek ihtiyaçlarının giderilmesi ve sorunların temele inilerek çözümlenmesidir. Bu anlamda hayırseverlik anlayışı buna cevap verememektedir. Bu durum bireylerin gerçek ihtiyaçlarının belirlenmesi ve bunların karşılanmasının hak temelli bir şekilde gerçekleştirilmesine ön ayak olmuştur. Buradan hareketle hak temelli yaklaşım, kişileri “hak sahibi”, devleti ve devlet dışı birtakım aktörleri bu hakları sağlamada “görev sahibi” olarak tanımlayan yaklaşımdır. Bu yaklaşım görev sahiplerinin kapasitelerini artırmayı ve hak sahiplerinin güçlendirilmesini hedefler (Gneiting ve diğ., 2009). Hak temelli yaklaşımda, tüm kadın, erkek ve çocukların yaşama, kişi özgürlüğü ve güvenliği, hukuk önünde eşitlik, yeterli standartlarda yaşam hakkı (beslenme, giyim, barınma, sağlık bakımı ve sosyal hizmetler), ücretsiz ilköğretim, çalışma ve eşit ücret,

hareket, ikamet ve uyruk, düşünce, vicdan, inanç ve din ve müdahale olmaksızın fikre sahip olma ve bu fikri açıklama hakları mevcuttur. Bu bağlamda hak temeli yaklaşım, insan haklarını en temele yerleştirmekte ve yoksulluk, adaletsizlik, çatışma ve marjinalleştirme gibi meselelerle mücadele edilirken tüm insanlar için insan haklarının ne şekilde gerçekleştirileceğine dikkat çekmektedir. Bu insan ihtiyaçlarına dayanan yardım dağıtımından bilinçli bir ayrılış ve bunun yerine topluluk ve bireylerin haklarının gerçekleştirilmesi için kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik bir harekettir. Basit bir şekilde ifade etmek gerekirse, hak temeli yaklaşım yoksulluk, adaletsizlik ve çaresizliğin insan haklarının ihlalden kaynaklanmakta olduğunun kabul edilmesidir. Bu durumda paradigma ihtiyaç halinde olmaktan temel ve yasal hakları kullanamamaya kaymaktadır (Benest, 2010:10-13).

Sosyal hizmette hayırseverlik, ihtiyaç ve hak temelli yaklaşımların birbirlerinden ayrıldıkları yönleri anlamak için Libal ve Harding (2015:IX) tarafından yapılan Tablo 1'deki kavramsallaştırma önemlidir.

Tablo 1 Sosyal Hizmette Hayırseverlik, İhtiyaç ve Hak Temelli Yaklaşımların Karşılaştırılması

	Hayırseverlik Temelli Yaklaşım	İhtiyaç Temelli Yaklaşım	Hak Temelli Yaklaşım
Amaçlar	Dezavantajlı birey ve grupları yaşadıkları acılardan acilen kurtarmak için yardım etmek	Ötekileştirilmiş ve dezavantajlı gruplar için ek kaynaklar sağlayarak yaşadıkları sorunları gidermek	Kaynakların ve gücün adil dağıtılmasını sağlayan insan haklarını gerçekleştirmek
Motivasyon	Varlıklı kişilerin dini ya da ahlaki zorunluluklar gereği zor durumdaki insanlara yardım etme isteği	Toplumun ihtiyaç içerisindeki üyelerinin iyilik halini sağlamak için yardımda bulunma isteği	Haklara ilişkin yasal yükümlülükler
Sorumluluk	Birey, dernek ya da vakıflar	Genellikle ihtiyacı tanımlayan ve müdahaleyi geliştirenler	Hükümetler, hükümetlerarası örgütler, uluslararası STÖ'ler ve ulusaşırı ortaklıklar
Süreç	Bağış odaklı hayırseverlik çalışmaları	İhtiyacın ve siyasal pazarlıklarla ihtiyaçların karşılanmasına yönelik stratejinin çok boyutlu	Birey ve grupların hak talebinde bulunmaları için onları güçlendirmek ve sürece katılımlarını

		bir biçimde ele alınması	gözetilen bir politika izlemek
Güç İlişkileri	Var olan durumu korur	Genel olarak var olan yapıyı sürdürmekle birlikte değişimi kademeli olarak sağlayabilir	Var olan durumu değiştirmeye çalışır
Hedef kitle	Yardıma layık görülen birey ve gruplar	Dezavantajlı bireyler ya da gruplar	Toplumun tüm üyeleri hedef kitleyken ötekileştirilmiş gruplara yönelik bir vurgu söz konusudur
Vurgu	Bağışçıların hayırsever davranışları	İhtiyaçların karşılanması	İnsan haklarının gerçekleştirilmesi
Müdahale nedeni	Sorunların görülmesi	Açık belirtiler ve yapısal nedenler	Temel yapısal nedenler

Tablo 1’de ele alınan üç temel yaklaşım incelendiğinde, ihtiyaç temelli yaklaşımın hayırseverlik temelli yaklaşıma göre sosyal hizmet uygulamaları açısından daha uygun olduğu söylenebilir. Ancak İfe, sosyal hizmet uzmanlarının profesyonel ihtiyaç tespit edicileri olarak görülmesi tehlikesinden bahsetmektedir. Çünkü uzmanlar sürekli olarak ihtiyaçların belirlendiği ve karşılandığı bir deneme süreci içerisindeyler. Fakat sosyal hizmet mesleği bir insan ihtiyacı mesleğinden ziyade bir insan hakları mesleği çerçevesi içerisinde yerleştirilebilir. Sosyal hizmeti insan ihtiyaçlarının değerlendirilmesi ve karşılanması hakkındaki bir meslek olarak görmek yerine, insan haklarını temel alan, gerçekleştiren ve güvence altına alan bir meslek olarak görebiliriz (İfe, 2008: 89-94). Bu bağlamda, müracaatçıların kendi ihtiyaçlarını tanımlamasına saygı göstermekten başlayarak insan hakları temelli bir müdahale geliştirmek önemlidir. Bu yüzden, bir sosyal hizmet uzmanı ihtiyaca ilişkin bir talebi dile getirdiğinde, bu talep hakların karşılanmasının açıklanması ile ilgili olarak yapılabilir ve bu sosyal hizmet uygulamasında ihtiyaç ve haklar arasındaki bağlantının esasıdır. Örneğin, bir yaşlının bakım hizmetine ihtiyacının olması, aslında bu yaşlının yaşam hakkını ihlal etmektedir. Dolayısıyla sosyal hizmet uzmanı uygulama sırasında gündeme gelen durumları haklar temelinde düşünmemiş olabilir. Özellikle politika yönlendirmeleri, kuruluş usulleri, çalışma ortamındaki kültür ve işin kendisinin getirdiği baskı oluşturan gerekliliklerin etkisiyle uzmanlar bu konuların farkında olmayabilir. Bununla birlikte, haklar uygulamanın

temelinde yer almaktadır. Hem sosyal hizmet hem de sosyal hizmet uzmanları açısından ifade edilen ihtiyacın tanımlanmasında insan hakları önemli bir uygulama ilkesidir. Bu bağlamda hak temelli uygulama, sosyal hizmet uzmanlarının günlük söylemlerinde hak kelimesini ihtiyaç kelimesinden daha fazla kullandığı bir sosyal hizmet uygulamasıdır. Bu nedenle insan hakları sosyal hizmet uygulamalarının ayrılmaz bir parçasıdır.

SONUÇ

İnsan hakları kavramı şimdiye dek yoğun ve çok boyutlu bir biçimde ele alınmış ve günümüzde insan haklarıyla ilgili olarak güçlü bir felsefi ve hukuksal temel oluşmuştur. Bu temelden beslenen insani hizmetler alanındaki hak temelli yaklaşım; kişileri “hak sahibi”, devleti ve devlet dışı birtakım aktörleri bu hakları sağlamada “görev sahibi” olarak tanımlamaktadır. Hak temelli yaklaşım; herkesin kanun önünde eşitlenmesi, hakların kanun güvencesi altına alınması, hak ve eşitlik kavramlarına yapılan evrensel vurgu, sorunun temeline inme ve sorunlara palyatif çözümler yerine kalıcı çözümlerin getirilmesi çabası, bireyleri aktif hale getirip haklarını aramaları sağlamaya teşvik ederek sistemi değişime zorlama ve incinebilir gruplara yönelik pozitif ayrımcı tutum sergileme yönleriyle hayırseverlik ve ihtiyaç odaklı yaklaşımlardan kesin olarak ayrılmaktadır.

Hak temelli yaklaşımın uygulayıcısı olan ve hak sahipleri ile görev sahipleri arasında bir bakıma köprü işlevini gören sosyal hizmet, kendisini insan haklarıyla karakterize eden bir meslektir. Dolayısıyla sosyal hizmet mesleği her insanın yalnızca insan olmaktan kaynaklanan değere sahip olduğu ilkesini açık bir biçimde destekler ve bu kabulde temellenir. Bu anlayış da sosyal hizmet uzmanlarına insan haklarının her insan için uygulanabilir olması ve korunması sorumluluğunu yükleyerek sosyal hizmeti bir insan hakları mesleği haline getirir.

KAYNAKLAR

- Barnes, C. (1991). *Disabled People in Britain and Discrimination*. London: Hurst
- Benest, G. (2010). *A rights-based approach to participatory video: Toolkit*. London: InsightShare.
- Birleşmiş Milletler (BM). (1948). İnsan hakları evrensel bildirgesi. Erişim tarihi: 18 Kasım 2014, <http://www.un.org/en/documents/udhr/#atop>

- BM. (1966a). Siyasi ve medeni haklar sözleşmesi. Erişim tarihi: 18 Kasım 2014, <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/53-73.pdf>
- BM. (1966b). Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar sözleşmesi. Erişim tarihi: 18 Kasım 2014, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin134.pdf
- BM. (1994). *Human rightsandsocialwork: A manualforschools of socialworkandthesocialworkprofession (Professional Training Series No. 4)*. New York andGeneva: UN.
- BM. (2004). İnsan hakları ve sosyal hizmet: sosyal hizmet okulları ve sosyal hizmet mesleği için bir kılavuz. Ankara:SHU Derneği Yayınları.
- Emini, M. E. (2004). *Hak kavramı*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12, s. 203-215.
- Gneiting, U.,Bruno-Van Vijfeijken, T. ve Schmitz, H. P. (2009). Settinghighergoals: Rightsanddevelopment. *Monday Development*. 27(12), s. 19-20.
- Güriz, A. (2007). *Hukuk felsefesi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Healy, L. M. (2008). Exploringthehistory of socialwork as a humanrightsprofession. *International SocialWork*, 51(6), s. 735-748.
- Ife, J. (2001). Localandglobalpractice: Relocatingsocialwork as a humanrightsprofession in thenew global order. *EuropeanJournal of SocialWork*, 4(1), s. 5-15.
- Ife, J. (2008). *Human rightsandsocialwork: Towardsrights-basedpractice*. Cambridge UniversityPress.
- International Federation of SocialWorkers (IFSW). (1988). *Human rights in internationalpolicypapers*.Geneva: IFSW.
- IFSW. (1994). *Theethics of socialwork: Principlesandstandards*.Geneva: IFSW.
- IFSW. (2014). Global definition of thesocialwork. Erişim tarihi: 17 Eylül 2015, <http://ifsw.org/get-involved/global-definition-of-social-work/>
- Kapani, M. (1993). *Kamu Hürriyetleri*.Ankara: Yetkin Yayıncılık.
- Karataş, K. (2002). İnsan hakları ve sosyal hizmet. K. Karataş (Ed.). *Değişen Türkiye’de İnsan Hakları Açısından Sosyal Hizmetler* (pp. 150-156). Ankara: SHU Derneği Yayınları.

- Kjaerum, M. (2010). Human rights and their history from a European perspective. R. Huhle (Ed.). *Human Rights and History: A Challenge for Education* (pp. 19-25). Berlin: FATAMorgana Verlag.
- Kuçuradi, İ. (2007). *İnsan hakları: kavramları ve sorunları*. Meteksan Anonim Şti.: Ankara.
- Libal, K. ve Harding, S. (2015). *Human rights-based community practice in the United States*. New York: Springer.
- National Association of Social Workers (NASW). (1996). Code of ethics. Erişim tarihi: 11 Ağustos 2015, <http://www.socialworkers.org/pubs/code/default.asp>
- NASW. (2003). *Social works speaks: National Association of Social Workers policy statements, 2003-2006*. Washington: NASW Press.
- Orend, B. (2002). *Human rights: Concept and context*. Broadview Press.
- Reichert, E. (2003). *Social work and human rights: A foundation for policy and practice*. New York: Columbia University Press.
- Rengasamy, S. (2010). Evolution Of Social Welfare / Work. Madurai Institute Of Social Sciences. Erişim tarihi: 10 Ocak 2016, <http://xahoinhanvan.cdsptw.edu.vn/upload/xhmv/content/14826079-History-of-Social-Work.pdf>
- Sen, A. (2004). Elements of a theory of human rights. *Philosophy & Public Affairs*, 32(4), s. 315-356.
- Şahin, F. (2002). İnsan hakları ve sosyal hizmet ilişkisi. K. Karataş (Ed.). *Değişen Türkiye'de İnsan Hakları Açısından Sosyal Hizmetler* (pp. 141-148). SHU Derneği Yayınları: Ankara.
- Taşdemir, H., ve Demir, H. (2002). Avrupa birliği temel haklar şartı. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 2(3), s. 85-100.
- Tufan, B., Sayar, Ö. Ö. ve Koçyıldırım, G. (2009). Sosyal bir hak olarak sosyal hizmet. Antalya: *Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu Bildiri Kitabı*, s. 76-86.
- Tuncay, T. ve Akbaş, E. (2008). İnsan hakları düşüncesi ve sosyal hizmet uygulamaları. *Sosyal Hizmet*, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını: Ankara, s. 44-48.

Türk Dil Kurumu. (2015). Hak sözcüğü. Erişim tarihi: 21 Haziran 2015,
<http://www.tdk.gov.tr/index.php>